

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

SEOBE I RAZVOJ

BEOGRAD, 2016

Uredivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Slobodan Maksimović
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

300 primeraka

ISBN:978-86-7093-164-0

CIP - Каталогизacija у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

314.114(082)
330.341:314.15(082)

SEOBE i razvoj / [uredivački odbor Veselin Vukotić ... [et al.], -Beograd : Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, 2016 (Beograd : Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 393 str. : graf. prikazi ; 35 cm

Tiraž 300. - Str. 7: Predgovor / Danilo Šuković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7093-164-0

1. Вукотић, Веселин [члан уредничког одбора]
а) Миграције - Интердисциплинарни приступ
- Зборници б) Миграције -
Привредни развој - Зборници
COBISS.SR-ID 223311116

© 2016. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

SEOBE I MIGRACIJE KAO „NUŽNO ZLO“ LJUDSKE EGZISTENCIJE I KAO USLOV RAZVOJA²

Apstrakt

Rad predstavlja kratak esejistički osvrt koji ispituje vezu između, na jednoj strani, migracija i seoba i, na drugoj strani, razvoja – bez obzira da li će se raditi o ličnom ili kolektivnom razvoju. Rad dolazi do zaključka da će u raznim slučajevima vrediti pravilo da su iskušenja poput migracija i seoba istovremeno i šansa za razvoj i da će je iskoristiti samo oni koji uspešno savladaju ova iskušenja. Koristeći ovaj bazični zaključak do koga je rad došao – da je svako iskušenje istovremeno i šansa – iznosi se sud da je aktuelna migrantska kriza kojoj je izložena Evropa istovremeno i iskušenje, ali i šansa za razvoj, te da će ovo iskušenje postati nesavladivo ukoliko se pred naletom ljudi iz drugačijeg kulturnog miljea Evropa zatvori u sebe i poveruje da se stvari mogu vratiti na staro vraćajući se starim, opasnim, ekstremnim i klaustrofobičnim ideologijama. Nasuprot tome, iznosi se mišljenje, da Evropa treba suočavajući se sa migrantskom krizom da savlada iskušenje sopstvene inertnosti i da pristane da se menja i da u tom menjanju napravi mesto za učestvovanje migranata u evropskoj ekonomiji. Konačno, zaključuje se da migrantska kriza, kao svojevrсно „stanje nužde“ i „vanredno stanje“ može predstavljati, shodno osnovnoj tezi koja je izložena u radu, šansu za razvoj, jer je ljudska istorija, kao što je rad jezgrovito izložio, prevođenje raznih stanja nužde u šanse za razvoj novih sila i snaga.

Ključne reči: migracije, seobe, nužda, sila, razvoj, migrantska kriza, Evropa, iskušenje, šansa, prilagodljivost

Abstract

The work presents a brief essay that examines the link between, on the one hand, migration and, on the other hand, development - regardless of whether it is personal or collective. The work comes to the conclusion that the temptation such as migration at the same time represents an opportunity for development and will be used only by those who successfully overcome these temptations. Using this basic conclusion - that every temptation is at the same time an opportunity - this work comes to specific opinion on current migrant crisis in Europe - as temptation for Europe, but also a chance for development, if Europe preserve itself from closing into the old, dangerous, extreme and claustrophobic ideologies in facing with this crisis. Finally, it is concluded that the migrant crisis, as a sort of "state of emergency", may represent, according to the basic thesis that is exposed in the work, a chance for development of our continent and chance to strenght its economy.

Key words: migration, state of necessity, force, development, migrant crisis, Europe, temptation, opportunity, flexibility

---

1 Naučni saradnik, Institut društvenih nauka

2 Rad je deo istraživanja na projektu: III 47010 „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“ koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Imanuel Kant, jedan od najznačajnijih filozofa u istoriji ove discipline, čitav svoj vek je proveo mirno i spokojno u rodnom Keningsbergu, ne zakoračivši iz rodnog mesta čak ni u dalji komšiluk. Autor jednog od najimpozantnijih opusa u istoriji svetske filozofije nije se praktično pomerio od kućnog praga, osim do bližeg komšiluka, čime upravo možemo i tumačiti toliku količinu sistematski iznešenih misli u njegovim spisima, za šta je svakako bio potreban spokojan, miran i predan život na jednom mestu. Iako su postojali i oni filozofi, poput na primer, Dekarta, koji su bili avanturistički nastrojeni i koji su dosta putovali, a koji su i pored toga ostavili značajan opus, ozbiljnom naučnom radu će uvek više pogodovati mirni i sređeni uslovi života, nego nomadski život u bilo kakvoj vrsti iznudice, što je, verovatno, pogodnije za stvaranje umetničkih dela, nego za sistemski naučni rad, koji traži mirno okruženje, naravno, samo uz uslov da su naučniku raznim putevima dostupne informacije za njegova istraživanja. Te informacije su bile dostupne Kantu iz njegove bogate prepiske, kao i preko susreta sa ljudima koji su putovali svetom, svraćali u Keningsberg, te se tamo susretali sa najumnijom glavom toga grada, kako bi joj saopštili svoja zapažanja, što je sam Kant prilježno beležio i, kasnije, obrađivao, posebno u onom delu svojih spisa koji je bio posvećen filozofiji istorije i politike. Jednostavno govoreći, Kanta bilo kakva nužda nije terala na putovanje, te je on, pokazaće se, sasvim opravdano, smatrao, da je za njegov naučni rad dovoljno da sedi u jednom mestu, što je, konačno, vreme i potvrdilo, čineći njegove teze klasičnim.

Iz ovoga uvodnog primera možemo zaključiti da se čovek ne pomera iz jednog u drugo mesto bez preke potrebe, odnosno on se pomera uglavnom po nuždi, poslom ili bilo kakvom drugom vrstom iznudice, iako je u svim vremenima bilo onih koji su putovali iz zadovoljstva i znatiželje, ali je svakako kroz istoriju bio mnogo manji broj ovakvih ljudi koji su bili dovoljno materijalno i egzistencijalno obezbeđeni da mogu da putuju iz čistog zadovoljstva, od onih koji su putovali zbog bilo kakve konkretne potrebe. Da spokojan i miran čovek, poput Kanta, uglavnom sedi u jednom mestu i ne odlazi, bez bilo kakve preke potrebe, u bilo kakvu manju ili veću „migraciju“ potvrđuje i Ivo Andrić svojim pasažom o putovanjima iz njegovih *Znakova pored puta* beležeći:

„Putovanje je, sad to dobro uviđam, uvek bilo više zamor tela, opijanje duha i rasipanje vremena i snage nego išta drugo. Srećni i pametni malo putuju i u tim retkim putovanjima nalaze sve ono što im treba: što čovek od putovanja želi i može da dobije. A nesrećni kruže i krstare svetom, i uzalud tražeći i nikad ne nalazeći svoje putovanje, nemaju koristi ni utehe od onog što vide na svom stranstovanju. Ono što svaki čovek treba da nađe ostajući kod svoje kuće, to ne može naći u svetu, pa da oči istočiji po tuđim horizontima.“³

Na prethodnu misao Andrić nadovezuje i sledeću u kojoj u ispovednom tonu kaže:

„Ja sam na putovanja trošio ne samo novac i vreme nego i snagu živaca i mašte, jer u putovanja treba uračunati i duge, uglavnom izlišne pripreme u mašti i u stvarnosti... A koliko sam se u tim putovanjima trošio, vidi se najbolje po tome što sam za vreme dva velika rata (1914–1918. i 1941–1944), kada sam bio prisiljen da sedim na jednom mestu, napisao gotovo najveći deo svojih radova.“⁴

Ovaj Andrićev pasaž potvrđuje tezu koju smo izneli u uvodu o razlozima veze između Kantovog obimnog filozofskog opusa i njegove statične apstinencije od bilo kakvih dužih putovanja, uz predanu vezanost za svoj rodni grad, što se sada potvrđuje i kod Andrića, te,

3 Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Politika-Narodna knjiga, 2005, str. 115.

4 Ibid.

konačno, rukovođeni mislima ove dvojice značajnih mislilaca, možemo zaključiti da izvesna arhetipska mudrost savetuje čoveku da štedi svoju energiju, koju mu svakako oduzima bilo kakav oblik manje ili veće „migracije“, bez obzira da li se radi o nekom profanom putovanju ili o pravim migracijama ili, pak, o čitavim seobama.

No, ukoliko je to zaista tako i ukoliko arhetipska mudrost zaista sugeriše čoveku da ne rasipa svoju energiju i da „sedi u jednom mestu“ možemo se zapitati zašto onda uopšte ljudi putuju, migriraju i sele se? Odgovor na prethodno pitanje je koliko jednostavan, toliko i prozaičan. Jednostavno, ono što čoveka tera na pokret su nužda i potreba. Još od najranijih vremena ljudske zajednice išlo se u lov, trgovinu, nabavku i ostale vrste aktivnosti iz jednog mesta u drugo kako bi se nadomestilo ono što nedostaje za egzistenciju i preživljavanje. Jednostavno govoreći, sama priroda života čoveka tera na pokret i srećni su oni koji su u najmanjoj iznudici da se pokreću po različitim geografskim tačkama, kao što, nisu srećni oni koji su prinudeni da, terani raznoraznim nuždama putuju, sele se i migriraju, što je vidljivo već iz poslednje migrantske krize koja upravo trese Bliski Istok i Evropu. Jednostavno govoreći, pokret iz jednog mesta u drugo je za čoveka najčešće „nužno zlo“ kome je on izložen da bi zadovoljio neku svoju potrebu – od bazičnih potreba za bezbednošću i materijalnom sigurnošću, do nešto naprednijih potreba kao što je npr. bolji životni standard, sve do najfinijih potreba kao što su usavršavanje, istraživanje, znatiželja i niz ostalih kompleksnijih potreba koje može imati čovek. Potpuno jednostavno govoreći, *nužda* i *potreba* teraju čoveka u pokret i to je ono što ga pogotovo tera u najogoljenije migracije i seobe, što za čoveka, kao i za čitave narode uvek predstavlja napor, ali što sa druge strane jača njihovu otpornost, snagu i izdržljivost. Petar II Petrović Njegoš je u *Gorskom vijencu* zapisao da „nove nužde rađu nove sile“ dodajući da „djeistvije naprežu duhove“ i da „stjesnenija slamaju gromove.“⁵ Ovako dolazimo do specifične dijalektike „nužde“ i „sile“ (tj. snage), odnosno dijalektike ljudskih „migracija“ i „pokretanja“ bilo koje vrste i njihovog uticaja na čovekov razvoj i snagu, pa i snagu čitavih naroda.

Jednostavno govoreći, ukoliko je čovekovo kretanje, putovanje, migriranje i seljenje uzrokovano pretežno njegovim nuždama i potrebama, onda to, shodno Njegoševom citatu koji smo ponudili, utiče na njegov razvoj, bez obzira da li je reč o individualnom razvoju ili o razvoju čitavih naroda, društava i ostalih socioloških kolektiviteta. Već u Starome Zavetu imamo najplastičniji primer u knjizi Izlaska (Egzodus)⁶ koja opisuje „izlazak“ (zapravo „migracije“ i „seobe“) Izrailjaca iz Misira (Egipta) pod Mojsijevim vodstvom, bez čega oni ne bi dobacili do nivoa istorijskog naroda sa sopstvenim subjektivitetom. Na ovom arhetipskom strozavetnom primeru jedne od najpoznatijih seobi naroda u istoriji se vidi dijalektika „nužde“ i „snage“, gde se u seobe i migracije odlazi iz nužde, kako bi se spasilo ropstva i kako bi se preživelo, što je u prvom momentu rizik, neizvesnost i kocka, ali što konačno postaje trijumf i oslobođenje i, naposljetku, realizacija novih, srećnijih, društvenih okolnosti. Nakon Izrailjaca koji su migrirali iz Egipta, mnogi narodi će se kroz istoriju seliti, prolazeći uvek iznova ovaj arhetipski *Via Dolorosa*, koji će im nakon probitnih tegoba, napora i neizvesnosti konačno doneti trijumf i preobraženje njihove društvene egzistencije. Tako je jedna od najrazvijenijih država današnjice – Sjedinjene Američke Države – zapravo produkt migracija i nasleđe migranata – pionira koji su imali hrabrosti, preduzimljivosti i petlje da pređu okean i da započnu novi život u Novome svetu, otkrivajući u sebi nove sile i snage, gradeći time jedno vitalno društvo. Bez obzira da li se radi o starim, arhetipskim, primerima ili o onim novim, modernim i upravo savremenim, radiće se o jednoj te istoj stvari – migracije i seobe će u isti mah biti i iskušenje i šansa za one koji se u

5 Petar Petrović II Njegoš, *Gorski vijenac*/Luča Mikrokozma, Čigoja štampa, Beograd, 1996., str. 113.

6 Sveto pismo, Druga knjiga Mojsijeva

njih upuste. One uvek nastaju po nuždi i potrebi, ali se iz te nužde i potrebe rađaju, kao što je dobro prepoznao Njegoš, „nove sile“, te stoga migracije i seobe predstavljaju koliko neprijatan, toliko i „nužan“ uslov razvitka ljudskih društava, koja su naprosto uvek iznova upućena na prevazilaženje sopstvene statičnosti kako bi se konstituisala, potom se razvila i, konačno, preživela. Ukoliko je Kant mogao da priušti sebi da čitav život, manje-više komotno, sedi u Keningsbergu, takvu statičnost sebi nije mogla da priušti većina ljudi u profanoj i realnoj istorijskoj egzistenciji, koji su bili upućeni na pokret i seobe, jer je istorija civilizacije zapravo istorija seoba.

Istorija je, naposletku, dinamična stvar, što je prezentovano u mnogim filozofijama istorije od Hegelove *Filozofije istorije*⁷, preko Tojnbijevog *Proučavanja istorije*⁸ sve do uvida o istoriji koji su imali savremeni mislioci, poput Henrija Kisindžera⁹, koji su imali i retku, praktičnu mogućnost da utiču na njene tokove, zauzimajući uticajne političke pozicije. Ono što je zajedničko većini relevantnih filozofija istorije je podvlačenje veze između „nužde“ i „sile“, odnosno teza da pojedinci ili čitavi narodi napreduju ka sopstvenoj sili i snazi, samo preko „istorijskih iskušenja“ koja moraju da savladaju, pri čemu su ta iskušenja uglavnom prepoznata u sasvim prirodnoj ljudskoj težnji ka inertnosti. Kod čoveka, u ljudskom društvu naprosto, kao i u prirodi, deluje zakon inercije, te će pojedinačni ljudi, kao i čitavi narodi, kroz istoriju morati da uvek iznova pobeđuju taj zakon inercije, jer će jedino tako moći da dođu do potpunog razvoja sopstvenih potencijala. Istorija, na žalost, nije mirno, statično i harmonično kretanje, već je pre jedna nemirna bujica u kojoj će pojedinci i narodi biti u permanentnoj neizvesnosti, naterani na borbu za sopstveni opstanak, čega će biti pošteđeni samo oni pojedinci, poput Kanta iz uvoda našeg rada, koji će se svesno skloniti u neku istorijsku „zavetrinu“ i koji će, zahvaljujući pre svega srećnim okolnostima, moći da se u toj „zavetrini“ održe. Većina ostalih, sa manjim znanjima i talentima i uz nepogodnije okolnosti kojima su bili izloženi će morati da krenu istoriji u susret, poput čitavog niza ljudi koji su kroz istoriju bili naterani na migracije i seobe, bez obzira da li će se raditi o individualnom ili kolektivnom planu. No, upravo je u tome veliki obrt situacije i njena unutrašnja dijalektika, jer će ovi pojedinci, kao i čitavi narodi, koji neće moći da mirno realizuju svoje potencijale poput Kanta u „nekom svom Keningsbergu“, iz nužde migrirajući i seleći se, ući u teško i zahtevno, ali nadasve korisno iskustvo sopstvenog razvoja. Takva će biti iskustva raznih pojedinaca – od „naših“ Nikole Tesle i Mihajla Pupina, koji bi, da su ostali na „rodnoj grudi“ ostali tek oštroumni provincijalci umesto svetski priznatih naučnika, sve do iskustava čitavih naroda poput pomenutog jevrejskog koji je pronašao način da sve svoje seobe i migracije pretvori u sopstvenu snagu. Živeći na Balkanu, gde su, usled nestabilnog i nemirnog istorijskog koda, migracije i seobe „po nuždi“ i „iz nužde“ uvek moguće, koristi nam da u percepciji ove problematike ne budemo jednostrani, već da pokušamo da dobacimo do njene unutrašnje dijalektike. Ta dijalektika pokazuje, kao što smo opisali u ovome kratkome ogledu, da su migracije i seobe u isti mah i iskušenje i šansa za one koji se u njih upuste, što se može videti na mnogim ličnim i kolektivnim primerima, od kojih smo tek neke egzemplarno naveli u ovome radu. Konačno, ovim se, nakon ovog kratkog, ali jezgrovitog esejističkog osvrtu, može doći do zaključka o vezi između – na jednoj strani – migracija i seoba i – na drugoj strani – razvoja – bez obzira da li će se raditi o ličnom ili kolektivnom razvoju, o onom materijalnom ili pak o onom unutrašnjem duhovnom. U svim slučajevima će vrediti pravilo koje vredi, između

7 G.V.F.Hegel, *Filozofija povijesti*, Naprijed, Zagreb, 1966.

8 A.Tojnbi, *Proučavanje istorije*, Službeni list SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 2002.

9 O Kisindžerovoj filozofiji istorije u studiji Tomasa Noera; Noer, Thomas J., Henry Kissinger's Philosophy of History, Online Edition https://isistatic.org/journal-archive/ma/19_02/noer.pdf

ostalog, i u svim ostalim sferama života – da su iskušenja istovremeno i šanse i da će ih iskoristiti samo oni koji ih uspešno savladaju.

Naposletku, ovo nam može pomoći da formiramo sud o toku trenutne migrantske krize koja tresu Bliski Istok i Evropu, ne ulazeći u razloge njenog izbijanja i ne donoseći etičke i vrednosne sudove o odgovornosti za bliskoistočnu krizu koja je izazvala onu migrantsku, što je uvek stvar subjektivnog stava autora koji na stvari gleda iz svoje perspektive za koju je, najčešće, spreman da argumentuje da je jedina ispravna. U takvu vrstu subjektivizma ne želimo da ulazimo i ne smatramo za shodno da uzimamo pravo da moralistički, što je najčešće i površno, sudimo i presuđujemo o odgovornosti po izbijanje bilo koje krize, pa i ove migrantske, jer u svakoj od njih, u njenom formiranju, učestvuje mnoštvo faktora. Ovde tek želimo da koristeći zaključke iznešene u dosadašnjem toku rada, formiramo jedan objektivniji pogled na moguće posledice aktuelne migrantske krize po naš Kontinent i, konačno, po ljude, koji u njoj učestvuju. Koristeći bazični zaključak do koga smo došli – da je svako iskušenje istovremeno i šansa – možemo da dalje zaključimo da je migrantska kriza po Evropu i njen dalji razvoj istovremeno i iskušenje, ali i šansa, te da će to iskušenje postati nesavladivo ukoliko se pred naletom ljudi iz drugačijeg kulturnog miljea Evropa zatvori u sebe, postane malodušna i paranoična, te, konačno, poveruje da se stvari mogu vratiti na staro vraćajući se starim, dobro poznatim, opasnim i ekstremnim ideologijama koje bi prebrojavale krvna zrnca prodošlicama i gledale boju njihove kože, čime bi Evropa skočila sama sebi u usta i preseklala granu na kojoj stoji. Ovakve ideologije ne bi donele ništa osim atmosfere sukoba, koji bi, konačno, vodili ka ekonomskoj stagnaciji i, dugoročno, neodrživosti evropskog projekta kao takvog, a evropska ekonomija bi, ukupno, postajala sve slabija i imala bi sve manje šansi da se takmiči sa velikim svetskim ekonomijama, poput npr. one kineske.

S druge strane, Evropa će iskušenje u koje je stavljena migrantskom krizom, moći da pretvori u šansu i da je iskoristi za sopstveni razvoj jedino ako ostane pri trezvenom i pragmatičnom uvidu da populacioni „udar“ na Evropu sa Bliskog Istoka predstavlja mogućnost priliva onih socijalnih slojeva (sa Bliskog Istoka je uglavnom većinski migrirala srednja klasa, među kojom ima obrazovanih ljudi) koje može staviti u funkciju sopstvenog razvoja. Naravno, za ovo je potrebno razdvojiti žito od kukolja, i strogim bezbednosnim proverama onemogućiti bilo kakve neželjene terorističke posledice koje mogu proizaći iz migrantske krize (za šta je najbolji način rešavanje bliskoistočne krize, budući da je najbolji način borbe protiv terorizma otklanjanje uslova koji ga proizvode), postupajući prema onim migrantima koji su prošli bezbednosne provere kao prema građanima koji mogu da doprinesu razvoju društava u koja su prispeli. Jednostavno govoreći, Evropa treba da savlada iskušenje sopstvene inertnosti i da pristane da se menja i da u tom menjanju napravi mesto za učestvovanje migranata u evropskoj ekonomiji, što će, već, na ovaj ili onaj način regulisati sam život, ukoliko to ne reguliše evropska birokratija. Izgleda da su ove pouke najpre postale belodane u poslovično pragmatičnoj Nemačkoj, odnosno u vodećoj evropskoj ekonomiji, gde se već traže načini za inkorporiranje pridošlih migranata u ekonomske tokove, obzirom da je nemačka ekonomija u višegodišnjem deficitu nekih stručnih profila, različitog nivoa kvalifikacija.

Bilo kako bilo, migrantska kriza je „nužno zlo“ kome je izložena Evropa i njena ekonomija, te ovo „nužno zlo“ predstavlja *prima facie* iskušenje koje može delovati destimulišuće po evropsku stabilnost i po njen razvoj. No, posmatrano *cum grano salis*, migrantska kriza, kao svojevrsno „stanje nužde“ i „vanredno stanje“ može predstavljati, shodno osnovnoj tezi koju smo izložili u ovome radu, i šansu za razvoj, jer je gotovo čitava ljudska istorija, kao što smo jezgrovito izložili tokom rada, prevođenje raznih stanja nužde u šanse za razvoj novih sila i snaga. Istorija nije statična, kao što statična nisu ni ljudska društva, te je moguće da statično živi

tek neki posvećeni naučnik poput Kanta sa početka našeg teksta i to tek ako mu srećne okolnosti to dopuste, no u profanoj realnosti ljudi su, kao i čitavi narodi, najčešće prinuđeni da se bore za opstanak i za sopstveno „mesto pod suncem“. Njega mogu zaslužiti tek ukoliko pobede u sebi inerciju i ukoliko idu u korak sa dešavanjima, izlazeći im u susret, mesto da beže od njih i zatvaraju se u veštačke okvire. Tako i Evropa, u suočavanju sa tekućom migrantskom krizom kao jednim od najkrupnijih iskušenja kojima je bila izložena u poluvekovnoj istoriji evropskog institucionalnog jedinstva, može da ovo iskušenje pretvori u šansu za sopstveni razvoj jedino ako pobedi sopstvenu inertnost i, pre svega, iskušenje da postojeća etnička distanca koja je sve vidljivija u Evropi, preraste u otvorene etničke sukobe što bi imalo katastrofalne posledice po evropsku stabilnost i ekonomiju. U svakom slučaju, nakon migrantske krize kao svojevrsnog „nužnog zla“ ništa u Evropi više neće biti isto, te nam ostaje da vidimo da li će ovo „nužno zlo“ biti stavljeno u funkciju razvoja, za šta je pledirao ovaj rad, ili će biti povod da u Evropi startuju destruktivni procesi koji bi dekonstruisali njenu ekonomsku snagu, što je uvek moguće i na šta, kroz istoriju, nisu bile imune ni vitalnije civilizacije od današnje Evrope.

LITERATURA:

1. Andrić, Ivo, *Znakovi pored puta*, Politika-Narodna knjiga, 2005.
2. Noer, Thomas J., Henry Kissinger's Philosophy of History, Online Edition https://isistatic.org/journal-archive/ma/19_02/noer.pdf
3. Njegoš, Petar Petrović II, *Gorski vijenac/Luča Mikrokozma*, Čigoja štampa, Beograd, 1996.
4. Sveto pismo, prev. Đura Daničić i Vuk Stefanović Karadžić, Izdanje biblijskog društva, Beograd
5. Tojnbi, Arnold, *Proučavanje istorije*, Službeni list SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 2002.